

Zagrebački zlatarski radovi s kraja 18. i prve polovine 19. stoljeća u zbirci obitelji Shauff u Zagrebu

1 Šećernica — FERDINAND EBERHARD Zagreb (Kaptol) potkraj 18. st.

Zagrebačka obitelj Shauff posjeduje veoma vrijednu zbirku starina i umjetnina, koje su znatnim dijelom ostavština pređa,¹ ali velik broj ih je sabrao sadašnji vlasnik zbirke Vojko Shauff.

On je još kao dijete s osobitim zanimanjem skupljao mehanizme starih džepnih satova, a zatim i druge raznovrsne predmete, birane sve više znalački i s profinjnim ukusom. Na mnogim izložbama u našoj zemlji bile su prikazane i starine posuđene iz te zbirke. U najnovije vrijeme, prilikom pomnijeg proučavanja jednog dijela te velike zbirke, koju je popisao Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba, ustanovio sam da se među zlatarskim radovima nalazi znatan broj djela starih zagrebačkih majstora s kraja 18. do sredine 19. stoljeća. Ti predmeti dopunjuju onu već prilično bogatu sliku o sposobnostima naših zlatara koju su nam pružile dosadašnje studije drugih zbirki.

Jedan od najzanimljivijih zagrebačkih majstora posljednjih decenija 18. stoljeća jest *Ferdinand Eberhardt*, čije je djelovanje u Zagrebu dosad ustanovljeno između godine 1787. i 1810.² Među sačuvanim njegovim djelima ističu se krasan klasicistički vrč i veliki kasnobarokni pladanj, a Muzej za umjetnost i obrt izlaže lijepu ovalnu kutijicu sa dva poklopca, koja svojim jednostavnim a skladnim oblicima i preciznošću izvedbe pokazuje odlike koje cijenimo i kod suvremenih uspjelih predmeta te vrsti.

¹ Usp. podatke o Ivanu Nepomuku Shauffu u članku dra Milana Stahuljaka »Zagrebačka risarska škola...« u Tkalićevu zborniku, sv. I, Zagreb, 1955, str. 151 i sl. 26–27.

² Peristil, sv. 5. Zagreb, 1962, str. 106.

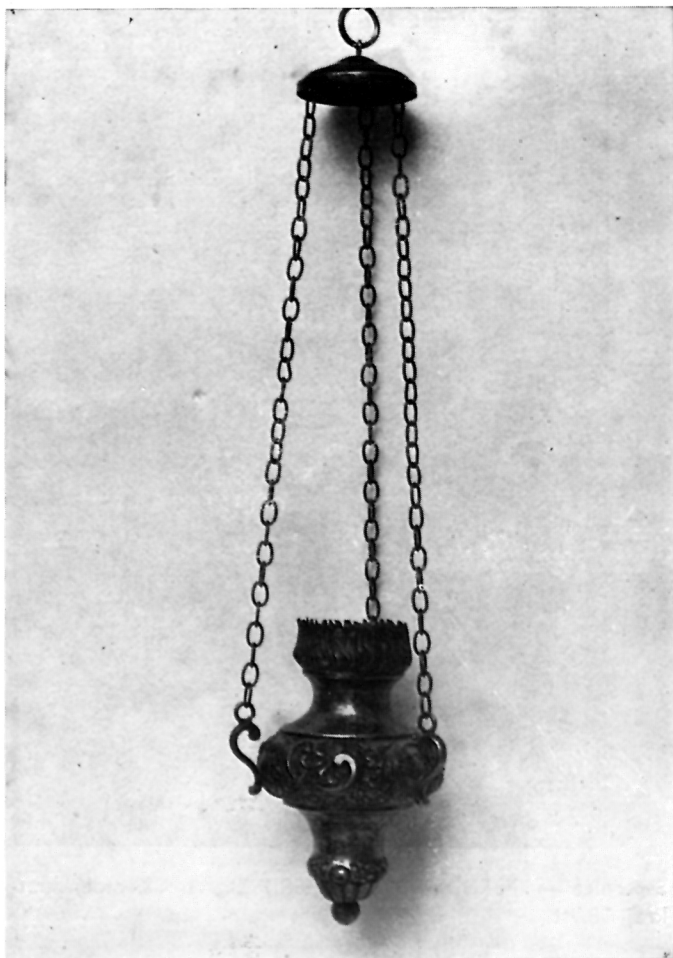
U zbirci Shauff sačuvana je Eberhardtova *šećernica*, kojoj posudica ima oblik sploštene polukugle malo izvijena okomita ruba, a stoji na tri nožice aplicirane na oblinu posude svojim gornjim dijelom u obliku sitno nazupčanog lista, dok je u donjem dijelu uspravan ovalan okvir na proboj, od kojeg se odvajaju dvije volute što zapravo nose nožice. Poklopac je blago sveden i nježno stepenasto profiliran, a na vrhu ima rozetastu apliku i lijevan prihvat u obliku češera (sl. 1).

Visina je čitavog predmeta 13 cm, a isto tolik je i promjer otvora posude. Imeni žig majstora je FE u položenoj pačetvorini, a mjesni žig je uspravno ovalan kaptolski s dvije zvijezde kraj kule iznad koje je uglat rožnik i broj 13 kao oznaka kvalitete slitine od 13 lota srebra s tri lota drugih primjesa (sl. 2–3).

2 Imeni žig F. E. (Ferdinand Eberhard) na šećernici pod br. 1

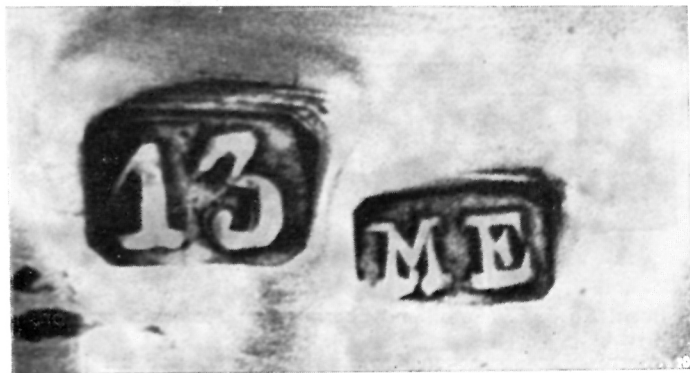
3 Mjesni žig zagrebačkog Kaptola na šećernici pod br. 1

4 Svjetiljka za vječno svjetlo — MARTIN EBNER, Zagreb (kraj 18. st)

Ta je šećernica nastala zacijelo još posljednjih decenija 18. stoljeća, jer ima izrazite značajke ranog klasicizma: vrlo otmjene oblike oblina posude s poklopcem, bez ikakvih ukrasa na posudi i poklopcu osim lijepog plodolikog prihvata sa zaštitnom rozetom. Izvijeni oblici nogu komponirani ovalom i volutama još su sačuvali tradiciju kasnobaroknog stila, a vrlo su suzdržani i simetrični, što je značajno za tu prelaznu fazu od rokoka prema empirskom klasicizmu. Vrlo nježno i fino oblikovani su sitni zupčasti rubovi lišća na nogama še-

5 Žig kvalitete slitine: 13 (lota) i imeni žig M E (Martin Ebner) na svjetiljci pod br. 4

ćernice. Oni se djelomično prekrivaju poput ljusaka, i tim svojim mekanim, suptilnim, reljefnim prijelazima daju posebnu draž tom djelu našeg starog majstora. Poznajemo te fine nijanse njegova modeliranja srodnih motiva na poklopcu njegova ranoklasicističkog vrča u zagrebačkoj zbirci Ožegović.

U isto doba kad je na Kaptolu radio Eberhardt, javlja se djelima izvedenim za zagrebačku katedralu ovdašnji majstor *Martin Ebner*, koji je dokumentarno zabilježen 1795. do 1814. Postao je majstor zagrebačkog varoškog ceha 21. listopada 1800, a 1801. zagrebački građanin.³ Znamo da je 1807. oslobođen njegov naučnik Josip Ebner, koji je kod njega učio četiri godine⁴ Martin Ebner je umro 9. svibnja 1814.⁵

U sakristiji katedrale izložen je velik srebrni i djelomično pozlaćeni okvir što ga je Martin Ebner izradio za sliku zagrebačkog biskupa bl. Augustina Kažotića.⁶

U zbirci *Shauff* nalazi se lijepo srebrno *kandilo*, koje možemo pripisati istom majstoru (sl. 4). Ono ima trbušasto izbočen srednji dio na kojem je iskucan pojas rokoko-voluta s invenciozno variranim lisnatim motivima i cvijećem. Na pojasu su učvršćene glatke S-volute s okruglom ušicom na vrhu, kroz koju prolazi karika lanca, što polazi s male kapice, koja je blago svedena, okomita ruba, s prijelaznim glatkim savijenim pojasom. Na vrhu je mala ušica u kojoj je veća karika. Iznad srednjeg trbušastog dijela posude je mosurasto uvijen gladak pojas, a iznad njega uspravan rub grla, iskucan u obliku niza uspravnih plamenova. Ispod trbušastog dijela također je gladak, mosurasto uvijen pojas, ispod kojeg je reljefan vijenac cvijeća, a na svedenom dnu radijalno su smještene kriškaste brazde i na kraju kuglica. Žigovi su na kandilu i na karici na vrhu: imeni žig M E u položenoj pačetvorini, a oznaka kvalitete slitine broj 13 u položenoj pačetvorini odsječenih uglova (sl. 5). Visina je samog kandila 13,5 cm, a s lancima i kapicom 43 cm.

Žig kvalitete na ovom kandilu razlikuje se od kaptolskog žiga mjesnog pregleda koji je utisnut na Ebnerovu okviru u sakristiji katedrale. Okvir zacijelo potječe s kraja 18. stoljeća, kako pokazuju stilske značajke klasicističkih motiva na njemu. Kandilo iz zbirke *Shauff* potječe vjerojatno iz ranog razdoblja Ebnerova djelovanja u Zagrebu, možda još prije postanka Kažotićeva okvira. Znamo da se na djelima kaptolskog zlatara *Johanna Michaela Lannera* nalaze oko 1780. samo žigovi kvalitete s oznakom 13 bez elemenata kaptolskog grba,⁷ a i neki radovi *Ferdinanda Eberhardta* označeni su žigom kvalitete samo brojkom 13 u položenoj pačetvorini.⁸ Zato možemo kandilo zbirke *Shauff* s dosta vjerojatnosti pripisati *Martinu Ebneru*. Kao što je *Eberhardt* u tom prijelaznom razdoblju radio neke predmete u tradicionalnim oblicima kasnog baroka, a druge u ranoklasicističkom stilu, zacijelo se i *Ebner* — osobito u svom ranom razdoblju — koristio rokoko-motivima, dok je na *Kažotićevu* okviru upotrijebio suvremenije oblike stila *Louis XVI*.

³ Knjiga građana 1733—1864. u gradskom arhivu pohranjenom u Državnom arhivu u Zagrebu, sign. protokoli br. 339.

⁴ Zapisnik ceha zlatara, bravara i dr. 1780—1881. u gradskom arhivu pohranjenom u Državnom arhivu u Zagrebu, sign. protokoli br. 344, f. 139.

⁵ Isti zapisnik, f. 352.

⁶ Tkalčićev zbornik, sv. II, Zagreb, 1958, str. 274—276.

⁷ Tkalčićev zbornik, sv. II, str. 271 ss.

⁸ Tkalčićev zbornik, sv. II, str. 277—278.

Žig s dvije zvijezde pored kule i s brojkom 13 iznad kule, vrlo nalik kaptolskom žigu kakav nalazimo na Ebnerovim i Eberhardtovim radovima, utisnut je na dva djela u zbirci Shauff, označena imenim žigom *A L u položenoj ovalu*.^{8a} Zacijelo ti inicijali pripadaju nekom kaptolskom zlataru ranog 19. stoljeća, čije ime još nismo otkrili u izvorima (sl. 7—8). Ti žigovi su utisnuti u lijepo *posipalo za šećer*, glatka ovalna trupa i mosurasta vrata, na koji je navita sploštena okrugla kapica s rozetom fino graviranom i izvedenom na proboj (sl. 6). Podnožje je uvijeno, a na njegovu okomitom rubu udareni su spomenuti žigovi. Visina je posipala 12 cm, a promjer dolje 5 cm.^{8b}

Isti su žigovi na *velikoj žlici* s jezičastim drškom, koja ima gravirane inicijale C. S., Caroline Shauff, bake Vojka Shauffa s očeve strane (sl. 18a). Dužina je žlice 27 cm.⁹

Godine 1792. spominje se u Zagrebu srebrnar *Ivan Majer*.¹⁰ Držim da tom majstoru možemo pripisati srebrni *stalak s ovalnom zdjelicom* koji je služio za kuhanje jaja (sl. 9). Ima polukuglasto podnožje, a nožicu u obliku balustra. Visina mu je 3,5 cm. Donji promjer je 4,1 cm, a gornji 5 × 3,5 cm.¹¹ Taj primjerak označen je imenim žigom s inicijalima IM, iznad kojih je šestokraka zvijezda (sl. 10). Okvir oblika položene pačetvorine sveden je samo u srednjem dijelu iznad zvijezde. Mjesni žig ima tri kule u uspravnoj pačetvorini. I taj je žig u srednjem dijelu malo sveden iznad srednje kule (sl. 11). Ispod tog žiga odvojeno je u položenoj pačetvorini oznaka kvalitete s brojem 13. Držim da je to rani oblik gornjogradskog zlatarskog žiga, jer je poslije, u prvim decenijama 19. stoljeća, uklopljen broj 13 u sam mjesni žig i stavljen iznad tri kule.

U zbirci Klobučar u Zagrebu nalazi se lijepa šećernica sa srodnim žigovima majstora IM i grada Zagreba. Tu je imeni žig IM u položenoj pačetvorini, a mjesni žig pokazuje broj 13 iznad grada s tri kule, povrhu kojega je u sredini šestokraka zvijezda. Takva šestokraka zvijezda često se javlja uz žig oblasnog pregleda Zagreba na djelima zagrebačkih zlatara ranog 19. stoljeća, ali zasebno udarena pored tog žiga, dok je ovdje uklopljena u sam žig.

Držim da te radove označene s IM možemo pripisati Ivanu Majeru, koji se još 1803. spominje živ, a 1808—1819. njegova udovica.¹²

^{8a} Mjesni žig sa zvjezdama kraj kule i brojem 13 sigurno je zagrebački, i to kaptolski, kako možemo zaključiti na temelju žigova Stummana i Haberzelta (objavljenih u članku »Zlatarski žigovi četvorice zagrebačkih majstora 1829. godine« u zborniku »Iz starog i novog Zagreba« sv. 4, Zagreb, 1968.) koji su se očito razvili od onog tipa kaptolskog žiga kakav poznajemo s Ebnerova okvira u sakristiji i od pojednostavljenog tipa što ga je upotrebljavao Eberhardt. U taj sklop nesumnjivo pripada i mjesni žig majstora A. L.

⁹ Na votivu srca iz Marije Bistrice, pohranjenom u zagrebačkom Dijecezanskom muzeju, na kartonu VI, pod br. 42, udareni su isti žigovi.

¹⁰ Zapisnik ceha zlatara i dr. 1645—1793. u gradskom arhivu pohranjenom u Državnom arhivu u Zagrebu, sign. protokoli br. 361, na str. b. b., zapisnik o sastanku ceha 6. XII 1792.

¹¹ U zbirci Shauff postoji također sličan nežigosan primjerak visok 5,9 cm, donjeg promjera 4,2 cm, a gornjeg 5,4 × 3,1. Baluster nožice je zaobljenije profiliran. Možda je taj rad poslužio kao uzor Majerovu.

¹² Zahvaljujem za te podatke dru Franji Buntaku, direktoru Muzeja grada Zagreba, koji ih je pribilježio iz fasija o kupoprodaji nekretnina u odnosnim godinama.

¹³ Zapisnik ceha zlatara i dr. 1780—1881, fol. 69 i 73. Usp. f. 48, 77, 78.

6 Posipalo za šećer sa žigovima zagrebačkog kaptolskog majstora A. L.

Pored Ivana Majera nalazimo u izvorima 18. stoljeća zagrebačkog zlatara *Karla Majera* (1786—1787). Njemu je varoški ceh povjerio da procijeni nakit i odjeću na Marijinu kipu.¹³

U zbirci Shauff sačuvane su *dvije soljenke* s ovalnim posudicama na četverostranim, dolje suženim nogama (sl. 12). Te su noge u gornjem dijelu urešene malom užljebinom, a dolje stoje na plosnoj kuglici. Visina je soljenki 3,6 cm, a promjer posudice 6,9 × 5 cm. Imeni žig je krasopisni inicijal M u valovitom okviru, koji

7 Imeni žig majstora A. L. na velikoj žlici (v. sl. 18, a)

8 Mjesni kaptolski žig na istoj žlici

9 Stalak za jaja. IVAN MAJER Zagreb, rano 19 st.

prati oblik slova (sl. 13). Oznaka kvalitete s brojem 13 ima okvir sastavljen od dva kruga, dolje malo uvučen, a gore sa šiljkom na vrhu kod sastava krugova. Taj je žig svojim oblikom okvira vrlo srodan žigu na Lanne-rovim radovima oko 1780, pa su te soljenke možda rad jednog od zagrebačkih zlatara Majera, i to možda Karla Majera, ako žig IM možemo pripisati Ivanu Ma- jeru, koji se javlja 6 godina poslije Karla. Stilski te posudice s dolje suženim nogama pripadaju Karlovu vremenu.

S potpunom sigurnošću možemo smatrati djelima za- grebačkog zlatara *Franje Lesnika* oko godine 1810—1820. *dvije soljenke* u zbirci Shauff. Njima je nožica obliko- van poput lire (sl. 14). Podnožje im je ovalno s uvije- nim rubom. Na podnožju je okrugla uzvisina s udublje- njem u sredini, gdje je učvršćena lira, glatkih, plošnih oblika s pet nareskanih uspravnih šipčica koje prika- zuju žice. Na nožici je gore prilemljena nešto izvijena lađica. Visina je soljenki 8 cm, a podnožje je promjera $8 \times 5,3$ cm. Imeni žig je okrugao s inicijalima FL, iznad kojih je u sredini listić nalik četverolistu (sl. 15). Mje- sni žig oblasnog pregleda ima tri kule iznad kojih je broj 13 (sl. 16).

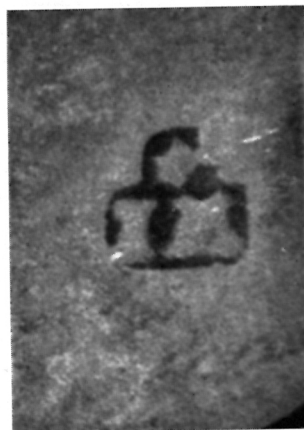
Poznajemo već niz dobrih radova majstora Lesnika, npr. lijepu žlicu u zbirci Muzeja za umjetnost i obrt, pokal od kokosova oraha s likom muškarca koji drži čašu, sačuvan u privatnom posjedu u Zagrebu, i okvire za kanonske ploče u kapeli biskupskog dvora u Đa- kovu.^{15a}

Soljenke s nožicom u obliku lire bile su prvih dece- nija 19. stoljeća vrlo omiljene u Zagrebu, pa poznajemo niz sličnih primjeraka koje su izveli zagrebački zlatari Vinko Lehmann oko godine 1815. i Josip Haas i Hen- rik Wohlgemuth vjerojatno dvadesetih godina 19. sto- ljeća.¹⁴

Franjo Lesnik je postao majstor i član zagrebačkog varoškog ceha godine 1810, a znamo da je iste godine radio i za zagrebačku katedralu, Godine 1820. imao je

¹⁴ Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 1962, str. 43—46.

¹⁵ Peristil 5, 1962, str. 108.

10 Imeni žig I M sa zvjezdi- com na stalku pod br. 9

11 Mjesni žig Zagreba i žig kvalitete slitine 13 (lota) na stalku pod br. 9

tri pomoćnika, a umro je 1830.¹⁵ Razdoblje Lesnikova djelovanja od 1810. do 1830. pada u vrijeme kad su so- ljenke s lirom bile tako tražene u Zagrebu da je i on izveo svoju varijantu, koja se neznatno razlikuje od ostalih, a veoma je bliska Lehmannovoj.

U zbirci Shauff nalaze se i dvije *žličice* s istim žigo- vima Franje Lesnika. Duge su 14,7 cm. Njihov držak u obliku plosnata ušiljena lista sužuje se prema oval- noj usni i blago prelazi u nju, a straga se na tom pri- jelazu nalazi pojačanje u obliku zaobljena jezika s re- ljefnim završetkom na njemu, uglatih rubova poput slo- va V (sl. 17a).

Pomoćnik zlatara Franje Lesnika bio je godine 1820. *Josip Haas*.^{15a} Kasnije je postao majstor i možemo mu s potpunom sigurnošću pripisati posipalo u zbirci Pu- čar i navikulu u zbirci Muzeja za umjetnost i obrt, koji su označeni ovalnim imenim žigom s krasopisnim inicijalima JH i mjesnim okruglim žigom Zagreba s tri kule, iznad kojih je brojka 13.^{15b}

Mala žličica u zbirci Shauff ima iste žigove Josipa Haasa. Duga je 15 cm, a razlikuje se od Lesnikove tek po tome što straga nema pojačanja, već gladak prije- laz, a vrh drška je nešto uzdignut (sl. 17b).

Spomenuti Lesnikov suvremenik *Vinko Lehmann* iz- radio je *nož* i *viljušku* sačuvane u zbirci Shauff, na ko- jima su gravirani inicijali Caroline Shauff C. S. (sl. 19b). Držak im je gladak, osmerobrid, sa žigom majstora V. L. u položenom ovalu s listićem u sredini gore iznad inicijala, s mjesnim žigom s tri kule poput Haasova i s posebnim žigom u obliku slova E. Taj žig, nalik ma-

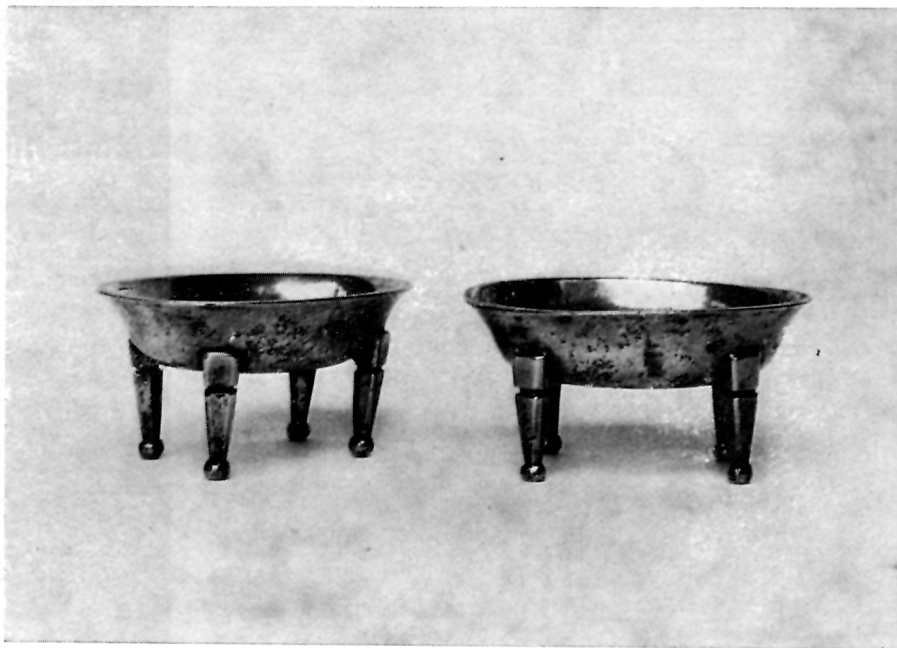
^{15a} Peristil, 5, 1962, str. 109.

^{15b} Peristil, 5, 1962, str. 110. Tamo je u bilješci 22. pomutnjom navedeno da se posipalo nalazi u zbirci Klobučar. TO posipalo u zbirci Pučar možemo danas s potpunom sigurnošću pripisati Hasu na temelju njegovih žigova prijavljenih gradskom poglavar- stvu godine 1829. Vidi u 4. sv. zbornika »Iz starog i novog Za- greba«, Zagreb, 1968. Spomenuto posipalo dosta je srodno svojim osnovnim oblicima onome što ga je izveo kaptolski majstor A. L. (vidi ovdje sl. 6).

¹⁶ Peristil, 5, 1962, str. 111—112.

13 Žig kvalitete 13 (lota) i imeni žig M (Karl Majer, Zagreb ?) na soljenkama pod br. 12.

12 Soljenke označene imenom žigom M i žigom kvalitete 13 (lota) — Zagreb (?), kraj 18. st.

loj kruni s tri zupca, često se javlja na Lehmannovim djelima.¹⁶ Nož je dug 26 cm, a viljuška sa 4 zupca 22 cm. Slovo na nožu više je nalik slovu B nego E, a pored spomenutog para noža i viljuške sačuvane su još dvije viljuške koje imaju iste oznake Zagreba i Vinka Lehmana. Na jednoj viljuški je također slovo E, ali na drugoj, koja ima umjesto imenog i mjesnog žiga dva puta udaren samo mjesni žig Zagreba, dodano je slovo I. Prema tome se čini da je možda majstor Lehmann upotrebljavao sistem označavanja pojedinih godina svoje proizvodnje slovima abecede, kako su činili mnogi kontrolni uredi.

Nekoliko veoma vrijednih djela tog zlatara izlaže Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu, a lijepa Lehmannova šećernica nalazi se u privatnom posjedu u Zagrebu. Lehmann je postao majstor u Zagrebu godine 1810, a umro je 1819.

Nešto kasnije javlja se u Zagrebu zlatar *Henrik Wohlgemuth*, poznat od 1820. do 1863.¹⁷ Vjerojatno je on izveo u najranijem razdoblju svog djelovanja *dvije soljenke* što se nalaze u zbirci Shauff (sl. 20). Posudice su im široke, zvonolike, iznutra pozlaćene, s nizom malih petokraka na ispruganoj pozadini u gornjem pojasu ruba. Posudica im je izvana i iznutra glatka, bočno su dvije ručke poput C voluta s lisnatim nastavcima, a završavaju cvjetnom rozetom. Valjkasta nožica širi se postepeno u svedeno, glatko podnožje. Nasred noge je reljefni vijenac niza kuglica. Rub podnožja je stepenasto izbočen. Na okomitom pojasu ruba opet

je niz petokraka na ispruganoj pozadini. Visina im je 18,5 cm. Promjer gore 8,1, a dolje 5,6 cm. Imeni žig majstora nosi inicijale HW u položenoj pačetvorini, a mjesni žig, odnosno žig kvalitete, ima u jednakom okviru samo brojku 13.

U imenom žigu HW slovo W je na objema soljenkama smješteno nešto niže od slova H. To vidimo i na drugim ranim djelima majstora HW, kojega po mnoštvu radova sačuvanih u Zagrebu i po stilu tih djela možemo identificirati sa zagrebačkim zlatarom Henrikom Wohlgemuthom. Poznata su dva tipa njegovih mjesnih žigova, od kojih je stariji srodan Stummanovom i Haberzeltovom, te ima pored kule brojku 13, a ispod obiju znamenaka te brojke dvije tačke nalik Stummanovim zgusnutim zvijezdama, ali je na mjesto Stummanova gornjeg centralnog kružića stavljeno slovo A, pa su zbog toga obje znamenke brojke 13 sišle niže, na mjesto zvijezda, a ove ispod njih. Slovo A zacijelo označuje Zagreb, tada njemački nazivan Agram. Mnogi mjesni žigovi na području tadašnje austrijske carevine imali su u ranom 19. stoljeću pored određenog gradskog emblema inicijal imena mjesta.¹⁸ Taj stariji tip Wohlgemuthova mjesnog žiga nalazimo na mnogim djelima sačuvanim u Zagrebu, a u zbirci Shauff udaren je na jednoj šećernici, na 5 žličica i na dvjema viljuškama (sl. 22).

Šećernica se znatno razlikuje od ranoklasicističke, oble Eberhartove, koja je sačuvala dosta kasnobaroknih tradicija. Ova Wohlgemuthova kutija posve je bi-

¹⁷ Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 1962, str. 45.

¹⁸ Viktor Reitzner, *Edelmetalle und deren Punzen*, Wien, 1952 str. 292, punca 241: Ljubljana je od 1795—1806. imala žig s ljubljanskim zmajem u sredini, a slovom L u donjem dijelu. U gornjem dijelu je brojka 13. O srodnosti tog žiga sa žigom koji je vjerojatno kaptolski zagrebački, a ima u donjem dijelu slovo A, u sredini amblem kule, a gore 13 i u četiri ugla brojke godine žigosanja, kao i spomenuti ljubljanski, pisao sam u 2. knjizi »Iz starog i novog Zagreba (1960), na str. 179—180, a sliku žlice

s tim žigom u Muzeju za umjetnost i obr.v. u Peristilu 5, na str. 107, sl. 6. Opava u Šleskoj (Troppau) imala je posve srodan oblik žiga već od 1769, pa do 1806, samo je u sredini jednoglavni orao, a dolje slovo T (Troppau). Usp. Reitzner, nav. dj. str. 292, punca 238. Graz je imao sličan žig 1775—1799, samo u sredini štajerskog pantera, a dolje slovo G. no godine 1800. Graz je izostavio slovo G, pa je otpao i donji dio žiga. U gornjem dijelu je ostao uzdignut srednji dio okvira iznad broja 13. Usp. Reitzner, nav. dj., str. 245, punca 156.

14 Soljenka. FRANJO LESNIK Zagreb, oko 1810—1819. god.

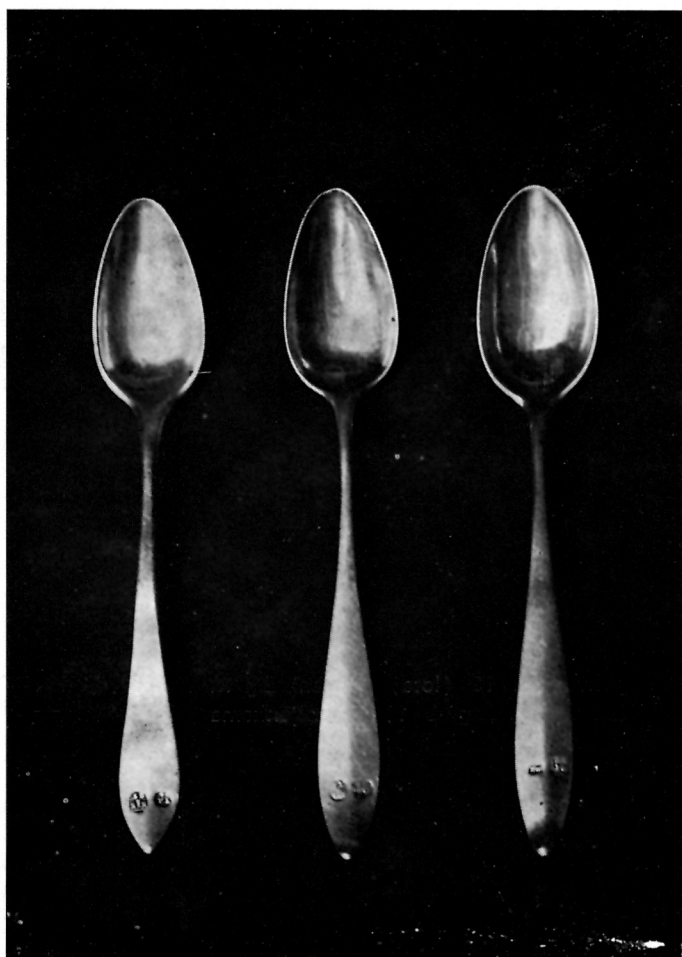
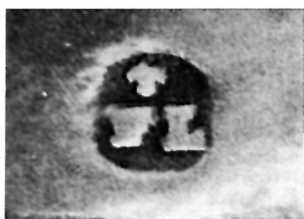
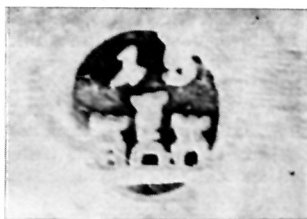
dermajerska, prizmatična oblika, glatkih stranica, s poklopcem na šarku, koji je nisko sveden s blago stepenasto istaknutim rubom. Oko otvora ključanice je štitolika pločica. Dužina šećernice je 13 cm, visina 7,8, a širina 8,4 cm (slika 21).

Pet žličica srodne su spomenutim Haasovima i svojim vrhovima držaka koji su još jače naglašeni šiljatim zadebljanjem. Različite su dužine: 14,7 cm, 15 cm, 15,5 cm i dvije po 15,7 cm, jer su to ručno kovani komadi kod kojih su takve varijante lako moguće (sl. 17c).

I na dvjema viljuškama, koje su veoma nalik spomenutim Lehmannovim, nalaze se Wohlgemuthovi žigovi sa starijom varijantom kaptolskog žiga. Te se viljuške razlikuju od Lehmannovih koje su urešene na dršku nešto niže od sastava s balusterskom nožicom

15 Imeni žig F L s listićem (Franjo Lesnik) na soljenci pod br. 14.

16 Mjesni žig Zagreb na soljenki pod br. 14

17 Žličice sa žigovima: a) Franje LESNIKA, Zagreb; b) JOSIPA HAASA, Zagreb; c) HENRIKA WOHLGEMUTHA, Kaptol.

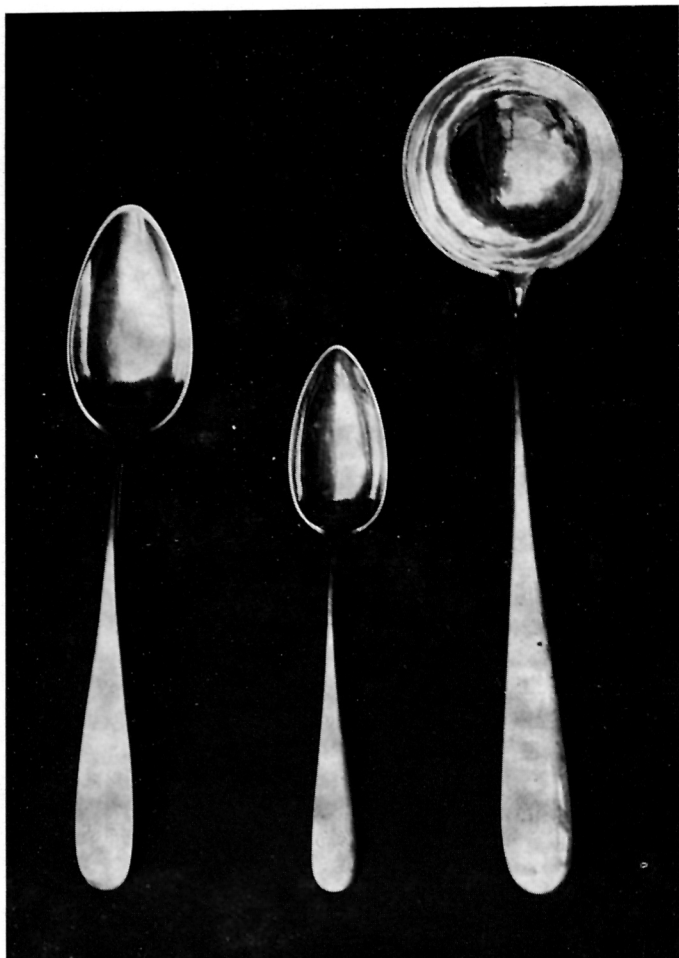
viljuške s dvije poprečne crte, dok Wohlgemuthove imaju tri poprečne crte. Dužina im je ista, tj. 22 cm (sl. 19a).

Druga, zacijelo mlađa, varijanta kaptolskog žiga ima oblik položene pačetvorine, kraj centralne kule više nema dviju zvjezdica ispod brojke 13, a slovo A je iznad kule u svđenom užem dijelu što se uzdiže iznad temeljne pačetvorine (sl. 24). Imeni žig HW uz ovu varijantu nema više spuštenu, nego dapače nešto uzdignuto slovo W (sl. 23).

Takav, zacijelo zagrebački, odnosno kaptolski mjesni žig nalazimo također u zbirci Shauff zajedno s imenim žigom Henrika Wohlgemutha na velikom zaimaču (*paljku*), koji je graviran s dvije crte uz vanjski rub polukuglaste velike žlice zaimača. Držak je plosnata jezičasta oblika (sl. 18c). Dužina je čitavog predmeta 32,2 cm.

U istoj zbirci je i druga Wohlgemuthova kutija pačetvorinasta oblika, koja počiva na četiri kuglaste nožice, iznutra je pozlaćena i podijeljena pregradom, vjerojatno za sol i papar, a zatvorena je poklopcem na šarku (sl. 23). Sprijeda je na tom poklopcu malen valovit jezičac koji olakšava otvaranje kutije. Čitava je kutija visoka 2,6 cm, duga 6,3, a široka 3,1 cm. Žigovi su isti kao na paljku.

Držim da su one dvije soljenke sa žigom HW i brojem 13 nastale u najranijem razdoblju Wohlgemuthova

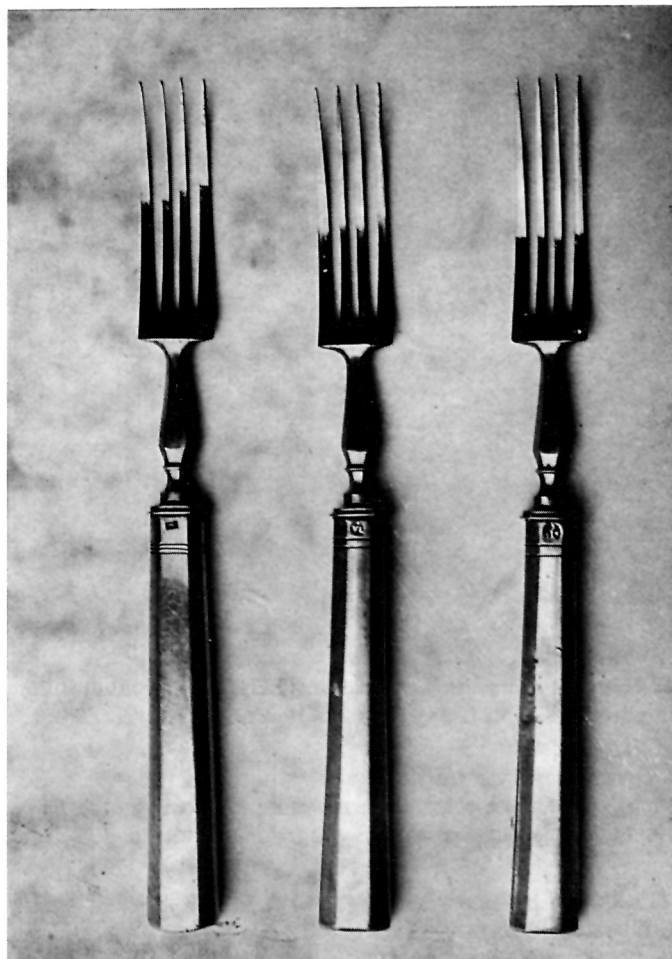

18 a) Velika žlica s imenim žigom majstora A L i s kaptolskim mjesnim žigom (vidi sl. 7 i 8); b) žlica s imenim žigom majstora S K i s kaptolskim mjesnim žigom (vidi sl. 30); c) Paljak s imenim žigom H W (HENRIK WOHLGEMUTH) i s kaptolskim mjesnim žigom (vidi sl. 25 i 26)

djelovanja, jer su Lanner, Eberhardt, a vjerojatno i Ebner, uz svoje imene žigove stavljali samo oznaku kvalitete 13. Te soljenke su i svojim oblicima bliske početku 19. stoljeća.

Mjesni žig s kulom, brojem 13 i slovom A, kao na Wohlgemuthovim djelima, nalazimo u zbirci Shauff na još nekoliko zlatarskih radova, ali s drugim imenim žigovima. *Deset podložaka za jedaći pribor*, vrlo jednostavna oblika s plosnatom prečkom, koju nose dvije plosnate široke, savijene nožice što se uzdižu i iznad prečke da spriječe klizanje pribora sa stalka, označeni su slovima *GW* u položenoj pačetvorini i spomenutim mjesnim žigom. Taj se mjesni žig neznatno razlikuje od Wohlgemuthova mlađeg tipa kaptolskog žiga. Ova druga varijanta ima uži gornji kat kule s prozorčićem iznad vrata, a kose zidine prizemlja počivaju na samom rubu žiga (sl. 26 i 27). Podlošci su dugi 11,4 cm, a visoki 3,4 cm. Posve sličan podložak za jedaći pribor ima i Muzej za umjetnost i obrt, a označen je Wohlgemuthovim žigom.

Mala žličica u zbirci Shauff, s drškom u obliku zaobljena jezika, ima gravirane inicijale A. S., Adalberta Shauffa, djeda Vojka Shauffa (sl. 28a). Uz spomenuti mjesni žig nalaze se u imenom žigu inicijali *OG* u polo-

19 Vilice sa žigovima: a) H W (HENRIK WOHLGEMUTH) i Kaptol; b) i c) V L (VINKO LEHMANN) i Zagreb

ženoj pačetvorini (sl. 29). Žličica je duga 15,5 cm. Taj mjesni žig ima dolje odsječene uglove, a ravna kula bez prozorčića stoji na niskoj stepenici. To je treća varijanta mlađeg tipa kaptolskog žiga.

Inicijali O. G. zacijelo označuju zlatara *Otta Geisslera*, koji je godine 1864. na Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi u Zagrebu izložio različit nakit od zlata i dragog kamenja (u katalogu te izložbe pod br. 3370, na str. 235). Geissler je stanovao u Opatičkoj ulici 11 (tada br. 72) gdje je nekoć stanovao i poznati zagrebački urar Antun Geissler, a kasnije urarova udovica, pa zatim Otto, koji je zacijelo bio njegov bliski rođak, možda i sin (usp. L. Dobronić, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, 1959, str. 42, gdje se Otto spominje kao vlasnik te kuće godine 1862. i 1878). Zanimljivo je da se Geissler navodi godine 1862. i kao vlasnik kuće na Dolcu 13, koja je prije pripadala zlataru Henriku Wohlgemuthu (L. Dobronić, nav. dj., str. 170).

Srodnost Geisslerova mjesnog žiga s Wohlgemuthovim možemo dakle utvrditi i po tome što upravo na kasnijim Wohlgemuthovim radovima nalazimo srodan tip mjesnog žiga, a šezdesetih godina, kad Wohlgemuthova djelatnost prestaje, Geisslerova počinje. Geissler je i u kući na Dolcu Wohlgemuthov nasljednik. Da li je on tu kuću kupio ili možda naslijedio zbog kakvih rodbinskih veza s Wohlgemuthom, to će se vjerojatno kasnije moći istražiti.

20 Soljenka s imenim žigom H W (HENRIK WOHLGEMUTH) i sa žigom kvalitete slitine 13 (lota). Zagreb, rano 19. st.

Geissler je zanimljiv i zbog toga što je bio učitelj kasnije veoma istaknutom našem majstoru zlataru Franji Pečaku (usp. u reviji »Zagreb«, listopad 1934, str. 304—305).

Položeno pačetvorinastim žigom kule s bočno stavljenim znamenkama brojke 13 i sa slovom A u užem svedenom dijelu žiga iznad kule označene su četiri žličice zbirke Schauff, koje se i svojim široko raskovanim, plosnatim, jezičasto zaobljenim krajem drška razlikuju od Lesnikovih, Haasovih i Wohlgemuthovih. Straga držak prelazi jedva primjetnom stepenicom na leđa crpke, odnosno usne. Označene su imenim žigom dosad neustanovljena zlatara s krasopisnim povezanim inicijalima *IK* u položenoj ovalu. Dužina im je 14,8 cm (sl. 28b).

Nešto različit mjesni žig, iz kojeg je izostavljena kula, a u sredini je umjesto nje slovo A između brojki 1 i 3, nalazimo na jednoj žlici i na jednom podlošku za jedaći pribor u zbirci Shauff. Žlica ima malo ušiljenu usnu, a držak joj je gladak, plošan, jezičast (sl. 18b). Duga je 21,2 cm, a gravirana inicijalima Caroline Shauff C. S. Imeni žig je *SK* u položenoj pačetvorini, a mjesni žig je također tog oblika s oznakama 1 A 3, što vjerojatno znači Agram 13 lota (sl. 30). Podložak za jedaći

22 Stariji tip kaptolskog mjesnog žiga uz imeni žig Henrika Wohlgemutha. Prva četvrt 19. st.

pribor posve je isti kao oni s oznakama GW u zbirci Shauff, odnosno HW u Muzeju za umjetnost i obrt.

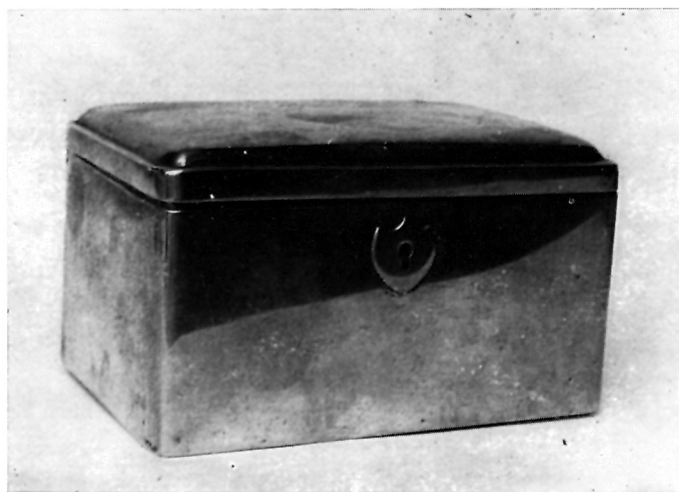
Dok žigove s inicijalima AL, GW, JK i SK još nismo uspjeli povezati s imenima arhivski poznatih zagrebačkih zlatara, sretniji smo u pogledu triju žličica, što su također sačuvane u zbirci Shauff, a označene su imenim žigom LAUBE u ukošenoj romboidalnoj pačetvorini i mjesnim žigom koji ima oblik uspravne, gore svedene pačetvorine sa slovom A u svedenom dijelu, dok je u sredini u rombu broj 13 na poprečnoj crti, a u uglovima pačetvorine smještene su brojke godine $\frac{18}{38}$ tj. 1838 (sl. 31).

Znamo, da je u Zagrebu djelovao zlatar *Friedrich Laube*, koliko je do sada poznato, između godine 1835. i 1841. Oglašavao je u zagrebačkim novinama da izrađuje zlatarske i srebrnarske radove po najnovijoj bečkoj »fasoni«. ¹⁹ Za njega je od 1840—1841. izrađivala Ana Hađak, kćerka gimnazijskog profesora Pavla Hađaka u Zagrebu, različite nakite od kose, kojima je Laube dodavao srebrne ili zlatne završetke, kopče i slično. ²⁰ Uz oporuku Ane Hađak sačuvan je popis različitih vrsti takvog nakita od kose koji je ona izrađivala. Nazivi su kajkavski: »drobne kače« (sitne zmije), »nauhvice na kotače« (naušnice u obliku kotača), druge »nauhvice«, narukvice, »ogarlice«, »pučenke« (dugmeta?), »žnorice za igle« (uzice za prsne igle), »pantleki« (vrpce), »pantleki za čelo« (parte), lančići, prsteni, »duplični« prsteni, »španjolski križi«, obični »križi«.

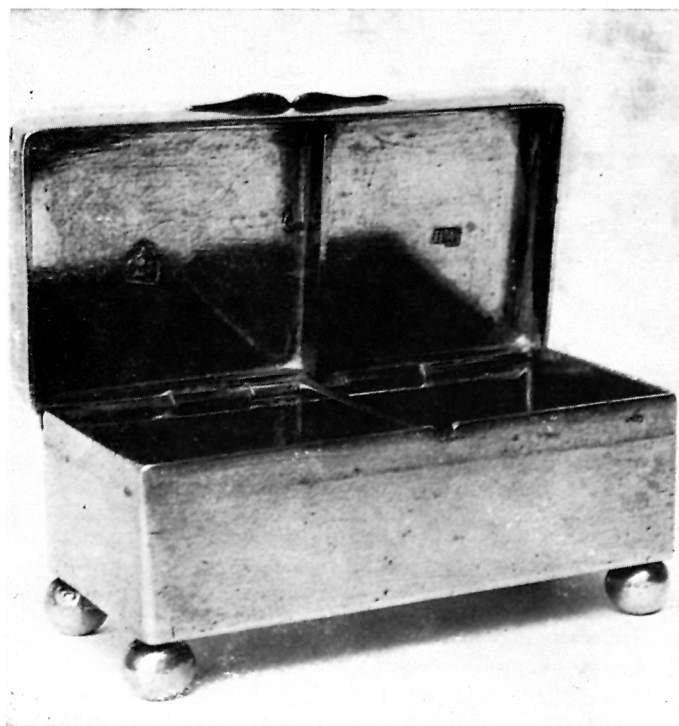
U našim muzejskim zbirkama sačuvalo se takvog nakita od kose, pa bi valjalo ispitati jesu li neki od tih

¹⁹ Agramer Zeitung, Intelligenzblatt, 1835, no 75, 19 Sept. str. 346. Za ovaj podatak zahvaljujem prof. Olgi Klobučar, višem kustosu Muzeja za umjetnost i obrt.

²⁰ Emil Laszowski, Nakiti od Kose u Zagrebu. Stari i novi Zagreb Zagreb, 1925, sv. I, str. 98—99.

21 Šećernica s imenim žigom H W (HENRIK WOHLGEMUTH) i kaptolskim mjesnim žigom

23 Kutijica za sol i papar. HENRIK WOHLGEMUTH. Kaptol, druga četvrt 19. st.

radova nastali u Laubeovoj radionici, odnosno u njegovoj suradnji s Hađakovom ili možda drugim pomaćima.

Laube se možda koristio pored žiga s potpuno ispisanim svojim prezimenom i žigom sa svojim inicijalima FL, jer takav žig nalazimo na jednom votivu iz Marije Bistrice,²¹ a razlikuje se od Lesnikova prvo time što nema iznad inicijala uresni motiv listića, a i mjesni žig kvalitete nije varoški, nego je zacijelo kaptolski: u uspravnom ovalu kula s dvije bočne šestokrake zvijezde, a nad kulom 13 (usp. sl. 8).

Prema mjesnom žigu na žlicama, koje nose imeni žig Laubea, vidimo da je Zagreb 1838. upotrebljavao žig pregleda sličan bečkom istog doba, ali s rombom u sredini umjesto kruga koji je u bečkom žigu. Vanjski oblik žiga je uspravan, a bečki položen, no inače su sastavni elementi zajedno sa slovom A, brojem 13 i brojevima godine isti.²²

Laubeove žličice zaobljenog su jezičastog drška, glatke i posve jednostavne. Duge su 15,5 cm. Premda one nisu same po sebi osobito zanimljive, njihova je važnost

²¹ Pohranjen u Dijecezanskom muzeju u Zagrebu, na kartonu V, pod br. 13.

²² Viktor Reitzner, nav. dj., str. 213, punca 138.

upravo u tome što pokazuju žig kakav se u Laubeovo vrijeme koristio u Zagrebu, pa će se vjerojatno naći i na drugim radovima s inicijalima koji će možda upućivati na neke zagrebačke arhivski utvrđene zlatare.

* * *

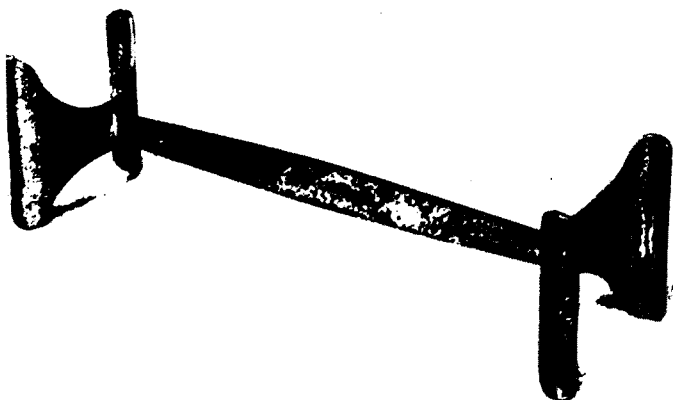
Osvrnemo li se na ovih nekoliko desetaka zagrebačkih radova sačuvanih u zbirci Shauff, a koje možemo pripisati četrnaestorici ovdašnjih zlatara, vidimo da oni daju vrlo raznolika i zanimljiva svjedočanstva mnogostrukih sposobnosti naših majstora. Većina ih je tako vješto i ukusno izvedena da se mogu dostojno usporediti s djelima zlatara drugih srednjoevropskih gradova onoga doba.

Poznavanje tih predmeta veoma je korisno ne samo našim historičarima umjetnosti, zbog toga što će nam ovaj sistem označavanja upotrebljavan u Gornjem gradu i na Kaptolu otprilike od 1780. do 1840. u različitim varijantama, koje su dosta suvislo povezane, zacijelo pomoći da pregledavanjem žigova na drugim još neproučenim djelima na terenu ustanovimo bez sumnje znatan broj drugih zanimljivih djela zagrebačkih zlatara toga doba, nego svakom tko će pokušati otkriti među srebrninom u svom domu ili kod svojih znanaca još nepoznate, a možda veoma vrijedne radove naših majstora s kraja 18. i prve polovine 19. stoljeća.

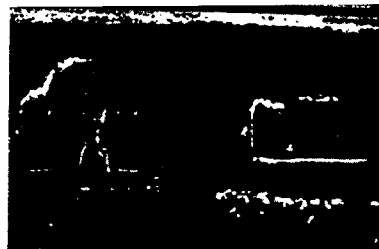
24 Mladi oblik imenog žiga H W (HENRIK WOHLGEMUTH)

25 Mladi tip kaptolskog mjesnog žiga (uz imeni žig Henrika Wohlgeomutha)

26 Podložak za jedaći pribor s imenim žigom majstora G. W. Zagreb (Kaptol), druga četvrt 19. st.

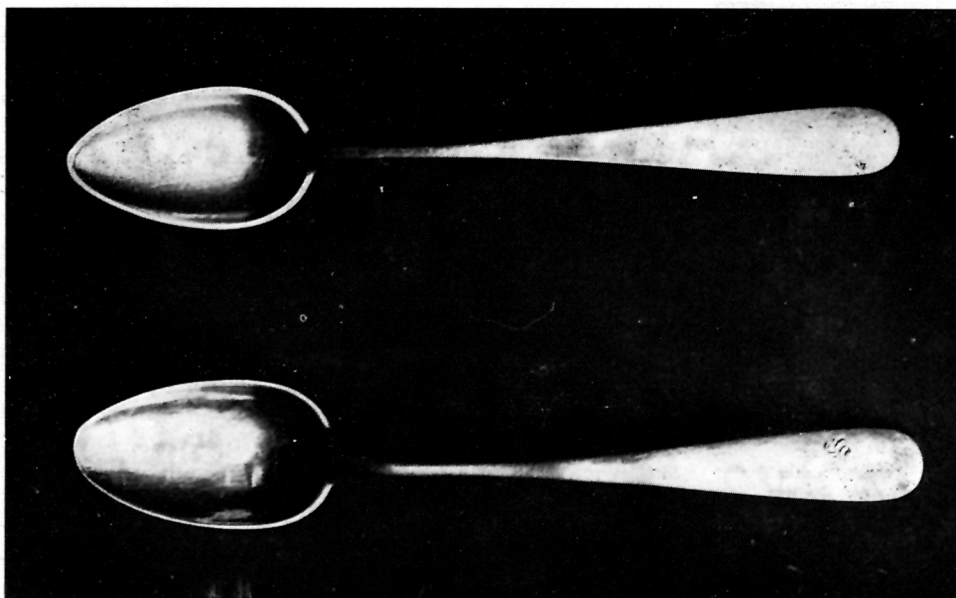

27 Varijanta mlađeg tipa kaptolskog mjesnog žiga uz imeni žig majstora GW na podnošku br. 26.

Primjerci djela tih zagrebačkih zlatara koje do sada poznajemo upućuju nas da ćemo zacijelo naći još priličan broj drugih vrijednih komada, koje bi trebalo barem fotografirati i proučiti ako ih vlasnici ne bi željeli prodati kojem od naših muzeja. Želio bih da ovi reci potaknu mnoge na istraživanje starog zagrebačkog zlatarstva. Posebno zahvaljujem Vojku Shauffu koji mi je najsusretljivije pomogao da proučim ova domaća djela o njegovoj zbirci, gdje se nalazi i znatan broj zanim-

ljivih stranih zlatarskih radova koje ću — nadam se — moći prikazati drugom zgodom.²³

²³ Nakon završetka ove radnje otkupio je Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu od dir. Vojka Shauffa garnituru pribora za jelo, koja sadrži pored ostalog slijedeće radove zagrebačkih zlatara navedene u ovom članku: a) posipalo za šećer i veliku žlicu kaptolskog majstora A. L. b) viljuške i nož Vinka Lehmana, c) 2 soljenke, 2 viljuške i paljak Henrika Wohlgemutha, d) 4 žlice majstora I. K., e) žlicu za juhu majstora S. K.

28 Žličica sa žigovima: a) majstora O G i s mjesnim žigom zagrebačkog Kaptola; b) majstora I K i s mjesnim žigom zagrebačkog Kaptola

29 Imeni žig majstora OG s trećom varijantom mladeg tipa kaptolskog mjesnog žiga

Zusammenfassung

ZAGREBER GOLDSCHMIEDEARBEITEN AUS DEM ENDE DES XVIII. UND AUS DER ERSTEN HAELFTE DES XIX. JAHRHUNDERTS IN DER SAMMLUNG SHAUFF IN ZAGREB

In der Zagreber Sammlung Shauff, welche verschiedene Kunstgegenstände, die teilweise als Erbstücke, meistens aber vom jetzigen Besitzer Herrn Dir. Vojko Shauff durch mehrere Jahrzehnte in Kroatien erworben sind, enthält, befinden sich auch mehrere silberne Sachen, die mit Sicherheit oder mit begründeter Wahrscheinlichkeit alten Zagreber Goldschmieden zugeschrieben sind.

Ein frühklassizistisches Zuckergefäß (Abb. 1) trägt das Meisterzeichen F E und das Beschauzeichen des Zagreber Kapitels (Abb. 2—3). Es wird dem Goldschmiede **Ferdinand Eberhard**, der 1787—1810 in Zagreb erwähnt ist, zugeschrieben.

Eine mit getriebenen Rokokomotiven gezierte Hängelampe (Abb. 4) könnte dem Meisterzeichen M E nach, dem Zagreber Goldschmied **Martin Ebner** zugewiesen werden (Abb. 5). Das Silbergehaltzeichen enthält nur die Nummer 13 im liegenden Rechteck mit abgeschnittenen Ecken. — Da auf einem Bischofsstab, welchen 1780 der Zagreber Goldschmied Johann Michael Lanner für die Zagreber Domkirche ausgeführt hatte, neben den Initialen I M L auch nur das Feingehaltszeichen 13 eingeschlagen ist, kann man die erwähnte Hängelampe dem Meister Martin Ebner, welcher archivalisch 1795—1814 bezeugt ist, zuschreiben.

Ein Beschauzeichen mit zwei Sternen neben dem Turm (Abb. 8), sehr ähnlich dem alten Beschauzeichen des Zagreber Kapitels, befindet sich auf einem grossen Löffel (Abb. 18, a) und einem Zuckerstreuer (Abb. 6) welche mit dem Namenszeichen A. L. (Abb. 7) bezeichnet sind. Es sind Werke eines archivalisch noch nicht erforschten Zagreber **Meisters A. L.**, welcher im frühen XIX. Jh. auf dem Gebiete des Zagreber Kapitels arbeitete.

Ein kleines Gefäß für gekochte Eier (Abb. 9) trägt das Meisterzeichen I M. Oberhalb der Initialen ist ein Sternchen

((Abb. 10). Das Beschauzeichen mit drei Türmen und unterhalb im gesonderten liegenden Viereck das Feingehaltszeichen 13 (Abb. 11), könnten wegen der Aehnlichkeit des Beschauzeichens mit dem Wappen der freien Stadt Zagreb als Punzen dieser Stadt gedeutet werden. Der Goldschmied **Johannes Majer** war 1792—1803 in Zagreb tätig. Im J. 1808 wird schon seine Witwe erwähnt. Diesem Meister könnte dieses Gefäßchen zugeschrieben werden. Seine Form ist ganz ähnlich dem Eierbecher eines Reiseservice mit dem Beschauzeichen Augsburgs und mit dem Namenszeichen LS um 1720. Auf dem klassizistischen Zagreber Stück sind die Barockornamente weggelassen.

In den Jahren 1786—1787 lebte in Zagreb der Goldschmied **Karl Majer**. Zwei Salzfüßchen auf 4 Beinen (Abb. 12) welche neben dem Meisterzeichen M das Feingehaltszeichen 13 in einem eigenartig geformten Rahmen, der sehr ähnlich dem erwähnten Feingehaltszeichen auf dem Lannerschen Bischofsstab ist, könnten wegen ihrer klassizistischen Formen mit Vorbehalt als Werke des genannten Meisters betrachtet werden (Abb. 13).

Mit Sicherheit können wir dem Goldschmied **Joseph Haasz** sind. (Siehe in der Zeitschrift »Iz starog i novog Zagreba, meldung des genannten Meisters aus d. J. 1829 eingedrückt ein Löffelchen (Abb. 17, b) in der Sammlung Shauff zuschreiben. Dieses trägt das Zagreber Beschauzeichen und das Namenszeichen J H genau derselben Form, wie diese in der An-Bd. 4 1968)«.

Der Lehrer des Meisters Haasz war der Goldschmied **Franjo Lesnik**, welcher 1810—1830 in Zagreb erwähnt wird. Das Namenszeichen F L mit einem Vierblatt oberhalb der Initialen findet man mit demselben Beschauzeichen, welches auf den Arbeiten seines Schülers eingeschlagen ist, auf zwei Salzfüßern

30 Imeni žig majstora S K sa žigom kvalitete A 13 na žlici (vidi sl. 18 b)

31 Mjesni žig A, 13 (lota), 1838. s imenim žigom zagreb. zlatara Laubea na trim žličicama u zbirci Schauff.

(Abb. 14—16) und auf zwei Löffelchen (Abb. 17, a) in der Sammlung Schauff.

Auf einem Messer und auf drei Gabeln (Abb. 19. b-c) sieht man dasselbe Beschauzeichen wie auf den erwähnten Arbeiten von Haasz und von Lesnik, aber hier mit dem Namenszeichen V L mit einem Sternchen, das wohl **Vincentius Lehmann** bedeutet, da ein Goldschmied dieses Namens als Zeitgenosse Lesniks in Zagreb lebte.

Etwas später archivalisch bezeugt (1820—1867), vielleicht aber schon einige Jahre früher arbeitete in Zagreb der Goldschmied **Henrich Wohlgemuth**. Sehr wahrscheinlich stammen aus seiner Werkstatt mehrere in Zagreb erhaltene, fein ausgeführte silberne Gegenstände mit dem Namenszeichen H W und mit dem ovalen Beschauzeichen, welches oberhalb eines Turmes den Buchstaben A (wohl für Agram) und an den Seiten die beiden Ziffern der Nummer 13 enthält (Abb. 22), — Werke der Spätzeit dieses Meisters sind mit einem etwas geänderten Beschauzeichen, das in einem liegenden Rechteck den Turm mit den seitwärts gestellten Ziffern 1 und 3 (13) und oberhalb des Turmes in einem engeren, oben abgerundetem Teil des Punzenumrisses den Buchstaben A enthält (Abb. 25).

Mit dem ersten Beschauzeichen sind folgende Sachen in der Sammlung Schauff bezeichnet: eine Zuckerbüchse (Abb. 21), 5 Löffelchen (Abb. 17, c) und 2 Gabeln (Abb. 19, a), während eine kleinere Büchse, wohl Gewürzbehälter (Abb. 23) und ein Schöpflöffel (Abb. 18, c) das Beschauzeichen der zweiten Variante tragen. — Zwei schöne klassizistisch geformte Salzfüßchen (Abb. 20) haben dasselbe Namenszeichen H W (mit charakteristisch etwas niedriger liegendem Buchstaben W) aber das Feingehaltszeichen 13 ohne irgendwelche Wappenembleme, Buchstabe oder sonstige Bezeichnungen. Diese Art des Punzierens gehört wohl, dem Stil der Salzfüßchen nach, in die Periode der bisher ältesten bekannten punzierten Arbeiten Zagreber Goldschmiede aus den letzten Jahrzehnten des XVIII JH. Da das Namenszeichen bestimmt mit jenem, welches sonst mit dem

Beschauzeichen des Zagreber Kapitels erscheint, identisch ist, kann man auch diese zwei Salzfüßchen vorläufig für frühe Arbeiten Wohlgemuths halten.

Sehr ähnliches Beschauzeichen wie die späteren Arbeiten Wohlgemuths tragen auch einige Sachen des — archivalisch noch nicht erforschten — **Meisters G. W.**, vielleicht eines Verwandten und Nachfolgers Wohlgemuths. Zehn so bezeichnete, einfache, gut geformte Bestecksunterlagen (Rastl) in der Sammlung Schauff (Abb. 26) sind ganz ähnlich einem mit H. W. bezeichnetem Stück im Museum für Kunst und Gewerbe in Zagreb. Vom Meister G. W. stammt auch ein herzförmiges Motiv in der Kirche von Marija Bistrica. Seine Variante des Beschauzeichens unterscheidet sich von jener, die mit dem Namenszeichen H W erscheint, dadurch, dass der obere Stockwerk des Turmes enger und mit einem Fenster versehen ist, und die schrägen Wände des Erdgeschosses ruhen auf dem Rande des Punzenumrisses, nicht auf einer höher gestellten Linie wie bei Wohlgemuth.

Aehnliches Beschauzeichen tragen noch vier Löffelchen der Sammlung Schauff welche mit dem **Namenszeichen J. K.** bezeichnet sind (Abb. 28, b), und ein Löffelchen mit dem **Namenszeichen O. G.** (Abb. 28, a) Diese fünf Stück unterscheiden sich von den früheren Löffelchen der Meister Lesnik, Haasz und Wohlgemuth auch dadurch dass ihre Griffenden zungenförmig plattgeschmiedet sind. Die Variante des Beschauzeichens, welches mit dem Namenszeichen O G erscheint, zeigt abgeschnittene untere Ecken, hochgestellte Mitte des unteren Randes und den geraden Turm ohne Fenster (Abb. 29). Die Initialen gehören wohl dem Goldschmied Otto Geissler, welcher 1862—1878 in Zagreb tätig war.

Eine Abart desselben Beschauzeichens findet man auf einem, auch formverwandten Löffel (Abb. 18, b) und auf einem Rastl der Sammlung Schauff, welche mit dem **Namenszeichen S. K.** bezeichnet sind. Das Beschauzeichen (Abb. 30) enthält nur den Buchstaben A zwischen beiden Ziffern der Nummer 13. Da der Turm nicht vorhanden ist, hat die Punze einfache liegende Rechteckform.

Drei Löffelchen tragen das Namenszeichen LAUBE und das Beschauzeichen, welches sehr ähnlich dem alten Wiener Beschauzeichen ist, aber anstatt eines Kreises ist hier in der Mitte eine hochgestellte Raute, auch horizontal geteilt, wie die Wiener Punze, mit der Nummer 13 im oberen Teile der Raute, und mit dem Buchstaben A darüber, während in den Ecken die Ziffern des Jahres 1838 stehen (Abb. 31). In Zagreb arbeitete 1835—1841 der Goldschmied **Friedrich Laube**, der auch aus Haar geflochtene, damals sehr beliebte Modeschmucksachen: Hals-, Ohr- und Armringe, Knöpfe u. ä., welche Ana Hadjak in Zagreb ausführte, mit silbernen oder goldenen Beschlägen versah. — Laubes Löffelchen aus dem J. 1838 sind sehr verwandt jenen der Meister J. K. und O. G. so dass diese wohl in ungefähr derselben Zeit entstanden sein könnten.

Diese ziemlich zahlreiche Gruppe der Arbeiten Zagreber Goldschmiede in der Sammlung Schauff erweitert unsere Kenntnisse über die Namens- und Beschauzeichen, welche diese gebrauchten, und könnte wohl dazu beitragen, dass andere Arbeiten und teilweise auch die Meisternamen erforscht werden.

Ivan Bach